

РОЗВИТОК ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Н. В. Бондаренко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу навчання української мови
та літератури Інституту педагогіки НАПН України

e-mail: nelly.bondarenko@ukr.net

С. В. Косянчук,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

e-mail: 358svk@bigmir.net

Статтю присвячено малодослідженій проблемі формування визначених у Законі України «Про освіту» одинадцяти груп базових (ключових) компетентностей на уроках української мови у напівреформованій старшій школі. Запропоновано ефективні шляхи розв'язання проблеми розвитку життєво важливих компетентностей старшокласників засобами підручника. На основі розробленої та реалізованої компетентнісної матриці (проект підручника «Українська мова»; авт.: Н. Бондаренко, С. Косянчук) розкриваються можливості цього засобу навчання для розвитку універсальних компетентностей російськомовних десятикласників. Акцентовано увагу на перевагах запропонованої системи: активній/інтерактивній організації опанування мови; текстовій основі як оптимальних для формування компетентностей. Наведено проблематику за кожною з груп, зразки завдань і вправ.

Ключові слова: українська мова; підручник; старшокласники; базові життєві (ключові) компетентності.

Постановка проблеми. У Законі України «Про освіту» подано перелік і визначено характеристику одинадцяти груп універсальних наскрізних компетентностей, «необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності»: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність;

інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти [8].

Зазначені компетентності мають формуватися на уроках з усіх предметів і перш за все державної мови, яка є базою, універсальним засобом їх розвитку.

Українська мова як суспільний феномен, загальнообов'язковий шкільний предмет володіє унікальними можливостями і резервами для опанування здобувачами освіти ключових компетентностей життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади компетентнісного підходу в освіті, окремі аспекти його реалізації у новій українській школі й навчання державної мови зокрема перебувають у центрі уваги науковців (Барановська О., Бондаренко Н., Бурда М., Васківська Г., Головка М., Горошкіна О., Гришук А., Косянчук С., Локшина О., Мамчур Л., Нищета В., Овчарук О., Омельчук С., Пентиліук М., Пометун О., Редько В., Савченко О., Топузов О., Трубачева С., Яценко Т. та ін.). На окрему увагу заслуговують праці, що стосуються різних аспектів мовної та мовленнєвої діяльності [5; 6; 10; 13; 14], а також особливостей реалізації педагогічних технологій у старшій школі [1]. У статті знайшов відображення науковий доробок зарубіжних дослідників [9; 12; 15; 19].

Авторами цієї статті розроблено компетентнісну матрицю, яку реалізовано в проєкті підручника «Українська мова» для 10 класу. З'ясовано суть громадянської та соціальної компетентностей; визначено їх категорійну інфраструктуру та поняттєве ядро. Відстежено шляхи соціалізації молоді, накреслено її «дорожню карту». Скориговано мету і завдання курсу української мови з огляду на формування зазначених компетентностей. Розроблено модель соціальної компетентності для використання в освітньому процесі. Надано рекомендації щодо формування у здобувачів освіти громадянської та соціальної компетентностей [2; 3].

Подальші зусилля дослідників доцільно спрямувати на такі проблеми: термінологічну корекцію поняттєвого апарату компетентнісної освіти; оптимізацію набору базових компетентностей; їх градацію й комбінування за етапами навчання; розкриття суті й визначення складників кожної з ключових компетентностей; розроблення науково обґрунтованої методики їх формування, зокрема на уроках української мови засобами підручника; визначення критеріїв вимірювання результатів компетентнісного навчання тощо.

Формування більшості ключових компетентностей, які водночас є предметними й метапредметними, передбачає здійснення міжпредметних зв'язків і координацію дій педагогів-предметників на основі перспективних міждисциплінарних досліджень.

Мета статті — розкрити можливості підручника української мови як засобу розвитку базових життєвих компетентностей здобувачів освіти в умовах реаліза-

ції профільного навчання, надати рекомендації авторам підручників, освітянам-практикам, залучити науковців до дискусій і подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Кожна компетентність ґрунтується на синтезі цінностей, знань, умінь і досвіду, емоцій, діяльнісних, поведінкових та інших компонентів, змобілізованих для активної життєдіяльності людини у відкритому мінливому глобалізованому світі.

Не може йтися про доконечну сформованість усіх базових компетентностей у закладах загальної середньої освіти. Вони розвиваються і збагачуються впродовж людського життя. Тому значна частина їх потребує термінологічної корекції.

Базові компетентності виокремлено в інваріантний компонент змісту навчання української мови російськомовних здобувачів освіти й імплементовано в усі змістові лінії — крізьмовні (мовну, мовленнєву) й наскрізні (соціокультурну; діяльницьку, або стратегічну) [16].

Ідею наскрізного формування універсальних життєвих компетентностей реалізовано в проекті підручника «Українська мова» для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням російською мовою. Розвиток базових компетентностей життєдіяльності старшокласників забезпечують усі змістові лінії мовної освіти, представлені в цьому проекті підручника, однак особлива роль належить соціокультурній. Саме ця лінія гарантує смислове і змістове наповнення мовленнєвої діяльності й реалізується засобами текстів найрізноманітнішої тематики, що спонукають до пізнавальної, мисленнєво-мовленнєвої, комунікативної і будь-якої іншої діяльності.

Тексти виконують кілька важливих функцій. Вони є джерелом інформації; природно стимулюють і наповнюють змістом пізнавальну, розумову та мовленнєву діяльність здобувачів освіти, спонукають до осмислення авторської позиції; слугують зразком майбутнього висловлення за змістом і за формою; матеріалом для відпрацювання навичок і формування вмінь у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності, зокрема надважливої читацької компетентності; імпульсом до виникнення та реалізації нових ідей; засобом збагачення мовлення учнів, формування його змістовності, правильності, чистоти, точності, логічності, виразності, багатства, доречності, ефективності (результативності).

Порушена в текстах грамотно зчитана проблематика мотивує, викликає пізнавальний інтерес, потребу висловитися, розвиває ініціативність та адресованість мовлення, пропонує зразки людської й комунікативної поведінки у певній життєвій ситуації.

І це неповний перелік вартостей тексту як такого, що має стати стрижнем у системі уроків української мови.

Текстоцентричну систему навчання української мови обґрунтовано [4] й успішно реалізовано у системі підручників [17; 18].

У проекті згадуваного підручника текстом розпочинається кожен урок, який структурно відповідає параграфу. Текст містить цікавий фактаж із заявленої соціокультурної теми. Він формує фонові знання здобувачів освіти і є значним резер-

вом для розвитку базових компетентностей. Системоутворюючі тексти в проєкті підручника доповнено зразками, призначеними для цільового формування універсальних компетентностей.

Щонайвиразніші інформаційно насичені міні-тексти відповідної тематики й кількахвилинна бесіда за їх змістом (це можуть бути два-три квінтесенційовані запитання-відповіді, своєрідні смислові «вершки» тексту) забезпечать незатратну в часі роботу з формування базових компетентностей на кожному уроці української мови.

На перетині того самого тексту можуть формуватися кілька ключових компетентностей. Цінним матеріалом для формування усього спектра компетентностей є творчий спадок Василя Сухомлинського, який вважав совісність найвартіснішою якістю, моральним стрижнем людини, що визначає усю її поведінку. Майбутні європейці, громадяни світу мають бути передовсім людьми порядними, совісними, відповідальними за рідних і тих, хто поруч.

А-1. *Прочитайте текст. З'ясуйте, що Василь Сухомлинський вважає неприпустимим для порядної людини.*

Василь Сухомлинський визначив перелік вчинків, неприйнятних для порядної людини. Так, негідно:

- будувати своє щастя на неповазі до прав іншої людини;
- залишати людину в біді;
- привласнювати чуже;
- бути боягузом, проявляти нерішучість;
- давати волю ницим потребам і пристрастям;
- мовчати, якщо твоє слово правди не дасть скривдити людину;
- не мати власної думки, а йти за натовпом;
- легковажити, не виконувати обіцянок;
- не допомогти жінці.

А-2. [Проектна діяльність] *Розробіть «Моральний кодекс благородної людини», взявши за основу висловлення великого педагога.*

Текст під самодостатньою рубрикою «А що думаєте ви?» учитель може використати для формування українськомовної, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської та культурної компетентностей з огляду на сповідувані автором цінності.

Для самотньої бабусі Зіни найдорожчий подарунок — телефонний дзвінок з Києва від онука, якого вона просто обожнює. Домігся високої посади, є житло й авто, ось придбав їй мобілку...

Але минають години, дні, тижні, та ніхто не телефонує бабусі Зіні. Мовчить холодна душа телефона. Ходить вона з ним і на город, і до крамниці, й на посиденьки теплими вечорами. А дзвінка нема. Нема бабусі Зіні довгожданого подарунка — живого слова від рідної людини.

Коли зустрічаю стареньку, думаю: це ж треба бути таким черствим і бездушним, щоб постійно «забувати» поспілкуватися з рідною людиною бодай упродовж кількох хвилин. Вартість такої розмови по мобільному — лічені гривні... А що думаєте ви?

(А. Закревський).

Б-1. [Проектна діяльність] *Напишіть колективного листа онукові від імені бабусиних односельців.*

Імпульсом для розвитку ключових компетентностей можуть бути речення-афоризми і навіть окремі слова: Наймолодший кіборг, вісімнадцятирічний Сергій Табала сказав: «Якщо не ми, то хто? Якщо не зараз, то коли? Я готовий загинути за мою Україну й жалкую лише про те, що можу зробити це тільки один раз!» «Я мрію про шляхетну і горду країну», — говорив загиблий Герой України.

В. *Запишіть 7 життєво важливих слів. Поясніть свій вибір (письмово).*
Зразок. Війна. Щоб зрозуміти ціну й цінність миру.

Окрім наскрізної, з уроку в урок, роботи з текстами, всі ключові компетентності ефективно формуються завдяки використанню сучасних активних/інтерактивних організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання. Це функціональне опрацювання мовної теорії, діалог, бесіда, мозковий штурм, гронування як асоціативний куц (вебінг — вибудовування структурованих зв'язків між явищами та подіями за різновидами мислення); кластер (утворення груп подібних об'єктів, а також можливе уподібнення різнорідних об'єктів за певними «умовами-правилами»); ментальна карта (карта пам'яті, думок) та семантична карта (графічний організатор для відображення «ієрархічних супутників» основного поняття), шість кольорових капелюшків мислення Едварда де Боно, рольові, ділові, рефлексійні, організаційно-комунікаційні ігри, проектна діяльність, взаємонавчання, кейс-метод, скрайбінг, сенкан, есе, круглий стіл, виступ, дискусія, диспут, громадські слухання, вебінар, прес-конференція, інтернет-конференція; виконання ситуаційних, проблемних, дослідницьких, творчих та інших завдань; тренінг аксіологічний (рефлексійний) тощо.

1. Становлення такої компетентності як **вільне володіння державною мовою** ускладнене неконкретністю назви, що унеможливорює вимірюваність очікуваних результатів. З огляду на те що наука не готова описати це терміносполучення на сучасному рівні свого розвитку, автори цієї статті послуговуються неостаточним робочим терміном **українськомовна компетентність** і розуміють його як спроможність особистості реалізувати всі запитувані нею функції української мови, активно володіти багатством її лексичних, граматичних та інших засобів, доцільно користуватися ними для самовираження, ефективного (результативного) реагування на увесь спектр життєвих проблем.

Формуванню українськомовної компетентності здобувачів освіти слугуватимуть теорія мови, згадані вже активні організаційні форми, методи, прийоми і засоби навчання, система завдань і вправ щодо її практичного застосування, а також тексти, присвячені мові як суспільному явищу, націє-, державо- й людинотворчому феномену, піднесенню престижу й розширенню сфери функціонування, стимулюванню потреби належно опанувати її. У проекті підручника представлено тексти такої тематики: *Українська мова в нових реаліях. Українська мова: трендово, популярно, престижно — перспективно! Щоб держава заговорила і твоїм голосом... Цікаві факти про українську мову. Моліться українською. Щоб словам було тісно, думкам — просторо. Текст — найдосконаліший витвір людини. Мистецтво спілкування. Культура ділового спілкування. Мова й жіноча краса та ін.*

2. Здатність *спілкуватися рідною* (у разі відмінності від державної) та *іноземними мовами* означає спроможність комунікувати, знаходити порозуміння з носіями іншої мови (і культури) засобами цієї мови відповідно до потреб особистості. Вона ґрунтується на нерозривній єдності мови й мислення, яку втілено в афористичній мудрості «*Скільки ти знаєш мов, стільки разів ти людина*». Загальновідомо, що знання будь-якої мови значно полегшує і пришвидшує опанування наступної, розвиває пам'ять, мислення, розширює пізнавальні можливості, інтелектуальні й культурні обрії особистості, підвищує її статус.

Зазначена компетентність розвивається завдяки засвоєнню лексики і граматики нової мови; здійсненню міжмовних паралелей; врахуванню специфіки засвоєння здобувачами освіти іншої мови; різним аспектам соціальної та культурної взаємодії; формуванню здатності сприймати нову культуру й знаходити порозуміння з її носіями; роботі з автентичними джерелами; вдосконаленню майстерності перекладу тощо.

Становленню аналізованої компетентності сприятиме застосування сучасних педагогічних технологій, складником яких є опрацювання вміщених у проекті підручника текстів відповідної тематики: *Світ без кордонів. Європейська Україна. Мистецтво перекладу. Калейдоскоп осінніх євроміст.*

3. Можливості формування *математичної компетентності* (здатності застосовувати логічне і просторове мислення, математичні принципи, методи і прийоми для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності) у проекті підручника дещо обмежені засвоєнням числівника, роботою з текстами: *Українці у світовій науці. Геніальні відкриття і винаходи українців. Українська борозна у Всесвіті. Коштовні раритети. Знання — на вагу золота. Цікаве про погоду та ін.*

Культура логічного й алгоритмічного мислення як основа математичної компетентності розвивається в процесі виконання представлених у проекті підручника завдань на логічність мовлення як одну з провідних комунікативно-стилістичних його ознак.

4. Формування *компетентностей у галузі природничих наук, техніки і технологій* передбачає здатність використовувати основи знань і застосовувати методології для пояснення світу природи, щоб визначати проблеми, доходити

висновків, ґрунтуючись на доказах. У проекті підручника ці компетентності розвиваються завдяки використанню сучасних методик, через систему завдань і вправ, а також роботу з текстами: *Природа — наш учитель і взірєць. Надійні крила України. Чим Європа завдячує Україні. Найнадійніший вид транспорту. Технології майбутнього. Здивуймо Європу і світ! Київ: парк у місті чи місто в парку? Новітні технології. Електронні гроші. Твій ідеальний дім. Сучасний мегаполіс. Незамінний помічник — комп'ютер. Як утворюється сніг. Від чого залежить форма хмари? Людина — надія планети.*

5. Спроможність до інноваційної діяльності, або **інноваційність**, передбачає здатність генерувати нові ідеї та втілювати їх у життя, нетрадиційно розв'язувати проблеми із застосуванням прогностичного та інших нестандартних форм мислення і творчих здібностей, діяти в нетипових ситуаціях, спроможність планувати, організовувати проекти, створювати нову реальність, керувати, делегувати, аналізувати, спілкуватися, опитувати, оцінювати, працювати самостійно і в команді. Інноваційність розвивається у процесі застосування сучасних освітніх технологій, що включають опрацювання текстів: *Зроби світ кращим. Я — крапля в океані, який змінить Україну. Як стати успішною і щасливою людиною. Правила мудрого життя. Україна дала світові Пісню, Хліб і Крила. Нова ідея — щодня! Професії, за якими майбутнє.*

6. **Екологічна грамотність** передбачає усвідомлення людини себе частиною природи й ролі довкілля для життя і здоров'я; відповідальність за природу як національне багатство; спроможність раціонально користуватися природними ресурсами; дотримуватися здорового способу життя; нетерпимість до всього, що завдає шкоди довкіллю. Екологічна культура старшокласників, згідно з проектом підручника, удосконалюється в процесі використання відповідних активних/інтерактивних форм, методів, прийомів і засобів опанування мови. Наприклад:

Г-1. [Проектна діяльність] *Ви — група екологів. Вас зацікавили проблеми, порушені у тексті «Як Україні стати країною-ЕКО» із вправи 318 і досвід японців у її розв'язанні. Обговоріть екологічну ситуацію у вашому місті (містечку, селищі, селі). Розробіть комплекс конкретних заходів щодо покращення стану довкілля (1. Сортування сміття. ...).*

У проекті підручника екологічна грамотність ефективно формується під час роботи з текстами: *Будь здоровий, як вода, прозорий і чистий. Здоровий спосіб життя. Розум — складник здоров'я. Яка робота під силу людському серцю? 10 заповідей екотуриста. Щоб пташкам не розхотілося жити поруч із нами... Як Україні стати країною-ЕКО. Хай б'ється завжди зелене серце природи. Екологія мислення й довкілля. Розумні міста тощо.*

7. **Інформаційно-комунікаційна грамотність** включає інформаційну, комп'ютерну й медіаграмотність, здатність здобувати доступ до інформації; працювати з різними джерелами, зокрема в мережі інтернет; заповнювати інформа-

ційні лакуни; вибирати потрібну та якісну інформацію; аналізувати її, оцінювати достовірність; критично осмислювати; зберігати, передавати й обмінюватися різними способами; синтезувати здобуту інформацію і створювати на її основі нові знання; застосовувати для розв'язання життєвих проблем, протидіяти маніпулюванню в соцмережах.

Визначальна роль української мови у формуванні цих умінь полягає в тому, що вона є вмістилищем і носієм інформації, а також універсальним засобом комунікації.

Інформаційно-комунікаційна й медіаграмотність формуються в процесі застосування новітніх освітніх технологій, що передбачають пізнавальну роботу з текстами й іншими джерелами інформації різноманітної проблематики, зокрема спеціальної: Інформаційні технології. *Інформаційний поступ суспільства. Як інтернет змінив життя людства. На що здатні програвісти та ін.*

8. Здатність навчатися упродовж життя означає спроможність знаходити і засвоювати нові необхідні знання, прирощувати вміння й навички. Вона закладається ще з дошкілля, стимулюється, усвідомлюється, розвивається й удосконалюється необмежено в часі.

9. Громадянська та соціальна компетентності проявляються у формах поведінки, спрямованих на ефективну та конструктивну участь у суспільному і громадському житті [2; 3].

Громадянський аспект мовної освіти включає: цінності; становлення сучасного світогляду, громадянської відповідальності; формування патріотизму; усвідомлення високої ціни гідності, свободи й обстоювання їх; суспільну ініціативність і активність на благо розбудови України; піднесення її престижу, статусу на світовій арені тощо.

Соціальна і громадянська компетентності ґрунтовно досліджуються авторами, а їх попередні напрацювання частково реалізовано у проекті підручника в роботі з текстами відповідної проблематики: *Мати й Україна. Вершинні цінності людства. Наші Герої. Матері героїв. У світі ти найкращий із синів... Скоріш вертайсь живим додому, сину! Нема ріки милішої для мене за тебе, Дніпре мій! Історична пам'ять і громадянська совість. Яке це щастя — дім побудувати! Найвагоміша посада в державі. Як стати лідером. Феномен української жінки. Люди, будьте взаємно красивими. Дружба — найбільший скарб. Вільний час: проблема чи винагорода? Життя складається з контрастів... Твори добро завжди і всюди. Раз добром нагріте серце вік не прохолоне. Світло людяності. Зроби світ добрішим. Щастя — це коли тебе розуміють... Ожило у душі незабутнє... Дитинство і юність наших батьків. Діла добрих обновляться... Як побудувати гармонійне суспільство.*

10. Закономірність формування **культурної компетентності** — обізнаності та самовираження у сфері культури — засобами української мови зумовлена органічною єдністю мови і представленої нею культури. Мова є культуротворчим началом, матеріалом та інструментарієм, складником, продуктом, вмістилищем і виразником національної культури.

Концентроване ознайомлення з культурними здобутками українства й інших народів, розвиток духовної сфери десятикласників відбуваються під час роботи з текстами: Анна Ярославна — прабабуся 30 французьких королів. Українська народна пісня. Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття! Україні потрібні Ханенки. Вишивана моя Україна. Досліджуйте нові світи: читайте! Всесвіт нашої духовності та ін.

11. Підприємливість і фінансова грамотність означають спроможність здобувачів освіти генерувати нові ідеї та ініціативи і втілювати їх у життя; здатність до підприємництва. У проєкті підручника вони розвиваються завдяки відповідним організаційним формам, методам, прийомам і засобам, роботі з текстами, системі завдань. Наприклад:

Г-1. [Робота в групах] У деяких маршрутних таксі можна прочитати такий напис: «Проїзд по місту Київ 7 гривень». Виступіть на зборах приватних перевізників і переконайте їх поміняти таблички.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Підручник української мови є перспективним засобом розвитку ключових компетентностей особистості, визначених у Законі України «Про освіту». 2. Базові компетентності здобувачів освіти ефективно розвиваються завдяки використанню сучасних активних/інтерактивних організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання. Це функціональне опрацювання мовної теорії, діалог, бесіда, мозковий штурм, гронування (вебінг; кластер; ментальна та семантична карти), шість кольорових капелюшків мислення Едварда де Боно), рольові, ділові, рефлексійні, організаційно-комунікаційні ігри, проєктна діяльність, взаємонавчання, кейс-метод, скрайбінг, сенкан, есе, круглий стіл, виступ, дискусія, диспут, громадські слухання, вебінар, прес-конференція, інтернет-конференція; виконання ситуаційних, проблемних, дослідницьких, творчих та інших завдань; тренінг аксіологічний (рефлексійний) тощо. 3. Перспективи подальших досліджень проблеми розвитку ключових компетентностей на уроках української мови, зокрема під час роботи з підручником, вбачаємо у розробленні науково обґрунтованої методики формування кожної з груп компетентностей на різних етапах здобуття освіти. 4. Гостро стоїть проблема оцінювання результатів сформованості ключових компетентностей. 5. Продуктивною видається ідея організації творчих груп словесників довкола однієї з груп ключових компетентностей. За консультативної допомоги науковців вони зможуть розробляти її засади, визначення, складники, моделі, місце в ієрархії, методики формування й оцінювання, напрацьовувати банки текстів, завдань і вправ, апробувати їх, а результати роботи оприлюднювати. Такий досвід буде корисним для колег, підручникотворців і всіх зацікавлених у прогресивному розвитку освітньої галузі.

Використані джерела

1. Барановська О. В. Дидактичний контекст та особливості реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання / О. В. Барановська, С. В. Косянчук, С. Е. Трубочева, О. В. Черноус // Polish Science Journal. Warsaw: Sp. z o.o. «iScience», 2018. — Issue 3. — P. 62–72.
2. Бондаренко Н. В. Соціальна спрямованість сучасних технологій навчання української мови старшокласників / Н. В. Бондаренко // Дивослово. — 2018. — № 9. — С. 2–6.
3. Бондаренко Н. В. Соціальний аспект формування українськомовної компетентності старшокласників / Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка: зб. наук. праць [ред. кол.; гол. ред. Л. М. Рибалко]. — Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2018. — Вип. 3. — С. 81–89.
4. Бондаренко Н. В. Текстотрична система вивчення державної мови: теоретичні і практичні аспекти / Н. В. Бондаренко // Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи: матеріали Міжнародного науково-методичного семінару. — Ужгород: Ліра, 2009. — С. 143–153.
5. Бондаренко Н. В. Українська мова у фокусі перспектив реформування старшої школи / Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук // Молодь і ринок. — 2018. — № 4(159). — С. 86–92. (DOI: <https://doi.org/10.24919/23084634.2018.131492>)
6. Васьківська Г. О. Риторичні уміння учнів старшої школи в контексті ціннісно-сміслової сфери / Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук // Українська мова і література в школі. — 2011. — № 8. — С. 14–19.
7. Гришук А. Словник українського педагога / Анатолій Гришук. — К.: КВІЦ, 2015. — 405 с.
8. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. — 2017. — № 38–39. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
9. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. — М.: Ми Си С, 2004. — 42 с.
10. Косянчук С. В. Самооцінка як регуляторна функція у сфері риторичної діяльності / С. В. Косянчук // Українська мова і література в школі. — 2009. — № 4. — С. 34–39.
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczia.html>
12. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен; пер. с англ. — М.: Когнито-Центр. 2002. — 396 с. (англ., 1984).
13. Редько В. Г. Конструювання змісту шкільних підручників з іноземних мов: теорія і практика: монографія / В. Г. Редько. — К.: Педагогічна думка, 2017. — 628 с.
14. Русалкіна Л. М. Засоби риторики як основа особистісного зростання учнів / Л. М. Русалкіна, С. В. Косянчук // Українська мова і література в школі. — 2009. — № 8. — С. 28–31.
15. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий / Г. К. Селевко. — В 2-х т. — Т. 1. — М.: Народное образование, 2005. — 556 с.
16. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою [Електронний ресурс] / Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук, В. Л. Кононенко // Навчальні програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовою національної меншини та мов і літератур національних меншин для 10–11 класів (затверджено наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (файл — ukr-mova-10-11-z-navch-ros.doc).

17. Українська мова: підручник для 10 (11) класу загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н. В. Бондаренко. — К.: Грамота, 2010 (2011).
18. Українська мова: підручник для 5 (6; 7; 8; 9) класу загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н. В. Бондаренко, А. В. Ярмолюк. — К.: Освіта, 2005 (2006, 2007, 2008, 2009).
19. Хуторской А. В. Ключевые компетенции: технологии конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. — 2003. — № 5. — С. 55–61.

References

1. Baranovska O. V. Didaktychnyi kontekst ta osoblyvosti realizacii pedahohichnykh texnologiy v umovakh profilnoho navchannia / O. V. Baranovska, S. V. Kosianchuk, S. E. Trubacheva, O. V. Chornous // Polish Science Journal. Warsaw: Sp. z o.o. «iScience», 2018. — Issue 3. — P. 62–72.
2. Bondarenko N. V. Socialna spriamovanist suchasnykh texnologiy navchannia ukraïnskoi movy starshoklasnykiv / N. V. Bondarenko // Dyvoslovo. — 2018. — №9. — S. 2–6.
3. Bondarenko N. V. Sotsialnyi aspekt formuvannia ukraïnskomovnoi kompetentnosti starshoklasnykiv / N. V. Bondarenko, S. V. Kosianchuk // Humanitarnyi visnyk Poltavskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu imeni Yurii Kondratiuka: zb. nauk. prats [red. kol.; hol. red. L. M. Rybalko]. — Poltava: PoltNTU imeni Yurii Kondratiuka, 2018. — Vyp. 3. — S. 81–89.
4. Bondarenko N. V. Tekstotsentrychna systema vyvchennia derzhavnoi movy: teoretychni i praktychni aspekty / N. V. Bondarenko // Derzhavotvorcha y obiednuvalna funktsii ukraïnskoi movy: realii, zdobutky, perspektyvy: materialy Mizhnarodnoho naukovy-metodychnoho seminaru. — Uzhhorod: Lira, 2009. — S. 143–153.
5. Bondarenko N. V. Ukraïnska mova u fokusi perspektyv reformuvannia starshoi shkoly / N. V. Bondarenko, S. V. Kosianchuk // Molod i rynok. — 2018. — №4(159). — S. 86–92. (DOI: <https://doi.org/10.24919/23084634.2018.131492>)
6. Vaskivska H. O. Rytorychni uminnia uchniv starshoi shkoly v konteksti tsinnisno-smyslovoi sfery / H. O. Vaskivska, S. V. Kosianchuk // Ukraïnska mova i literatura v shkoli. — 2011. — №8. — S. 14–19.
7. Hryshchuk A. Slovyk ukraïnskoho pedahoha / Anatolii Hryshchuk. — K.: KVITs, 2015. — 405 s.
8. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady. — 2017. — №38–39. — URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145–199>
9. Zimnjaja I. A. Kljuचेve kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii / I. A. Zimnjaja. — M.: Mi Si S, 2004. — 42 s.
10. Kosianchuk S. V. Samootsinka yak rehuliatorna funktsiia u sferi rytorychnoi diialnosti / S. V. Kosianchuk // Ukraïnska mova i literatura v shkoli. — 2009. — №4. — S. 34–39.
11. Nova ukraïnska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [Elektronnyi resurs]. — URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczija.html>
12. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyjavlenie, razvitie i realizacija / Dzhon Raven; per. s angl. — M.: Kognito-Centr. 2002. — 396 s. (angl., 1984).
13. Redko V. H. Konstruiuvannia zmistu shkilnykh pidruchnykiv z inozemnykh mov: teoriia i praktyka: monohrafiia / V. H. Redko. — K.: Pedahohichna dumka, 2017. — 628 s.

14. Rusalkina L. M. Zasoby rytoryky yak osnova osobystisnoho zrostantia uchniv / L. M. Rusalkina, S. V. Kosianchuk // Ukrainska mova i literatura v shkoli. — 2009. — №8. — S. 28–31.
15. Selevko G. K. Jenciklopedija obrazovatel'nyh tehnologij / G. K. Selevko. — V 2-h t. — T. 1. — M.: Narodnoe obrazovanie, 2005. — 556 s.
16. Ukrainska mova dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z navchanniam rosiiskoiu movoiu [Elektronnyi resurs] / N. V. Bondarenko, S. V. Kosianchuk, V. L. Kononenko // Navchalni prohramy z ukrainskoi movy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z navchanniam movoiu natsionalnoi menshyny ta mov i literatur natsionalnykh menshyn dlia 10–11 klasiv (zatverdzheno nakazom MON Ukrainy vid 23.10.2017 №1407). — URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (fail — ukr-mova-10–11-z-navch-ros.doc).
17. Ukrainska mova: pidruchnyk dlia 10 (11) klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z rosiiskoiu movoiu navchannia / N. V. Bondarenko. — K.: Hramota, 2010 (2011).
18. Ukrainska mova: pidruchnyk dlia 5 (6; 7; 8; 9) klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z rosiiskoiu movoiu navchannia / N. V. Bondarenko, A. V. Yarmoliuk. — K.: Osvita, 2005 (2006, 2007, 2008, 2009).
19. Hutorskoj A. V. Kljuचेvye kompetencii: tehnologii konstruirovaniia / A. V. Hutorskoj // Narodnoe obrazovanie. — 2003. — №5. — S. 55–61.

Бондаренко Н. В.,

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник,
старший научный сотрудник отдела обучения украинского языка
и литературы Института педагогики НАПН Украины

Косянчук С. В.,

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
отдела дидактики Института педагогики НАПН Украины

РАЗВИТИЕ ЖИЗНЕННЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТАРШЕКЛАССНИКОВ СРЕДСТВАМИ УЧЕБНИКА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В статье предлагаются пути решения проблемы формирования 11 групп базовых компетентностей, которые развиваются на уроках по всем предметам и прежде всего средствами учебника. Ключевые положения системы развития компетентностей раскрываются на примере проекта учебника «Украинский язык» для 10 класса общеобразовательных учреждений с обучением на русском языке (авт.: Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук), основанного на авторской компетентностной матрице. Акцентируются преимущества предлагаемой системы — активная/интерактивная познавательная и речемыслительная организация обучения, текстовая основа овладения языком; приведена проблематика текстов по каждой из групп компетентностей; даны образцы заданий; представлены предпочтительные организационные формы, методы, приемы и средства эффективного формирования ключевых компетентностей.

Ключевые слова: украинский язык; учебник; старшеклассники; базовые жизненные (ключевые) компетентности.

Bondarenko N.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Senior Research Officer at the Ukrainian Language Teaching Department
of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

Kosianchuk S.,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Research Officer at the Didactics Department
of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

DEVELOPMENT OF THE LIFE SKILLS OF UPPER SECONDARY SCHOOL PUPILS BY MEANS OF UKRAINIAN LANGUAGE TEXTBOOK

The article is devoted to the problem of formation of 11 groups of basic (key) competencies defined by the legislation, necessary for every modern person to succeed. These groups include the following competences: fluency in the official language; the ability to communicate with one's own (in case of difference from the state language) and foreign languages; mathematical competence; competence in the field of natural sciences, engineering and technology; innovation; ecological competence; information and communication competence; life-long learning; civil and social competences related to the ideas of democracy, justice, equality, human rights, well-being and a healthy lifestyle, with the awareness of equal rights and opportunities; cultural competence; entrepreneurship and financial literacy; other competences provided by the standard of education.

These competencies should be formed on lessons from all subjects and, above all, the Ukrainian language. The article proposes effective ways of solving the problem by means of project of the textbook «Ukrainian Language» (Grade 10; learning in Russian), authors N. Bondarenko and S. Kosianchuk.

The basic means of learning is based on the competence matrix developed by the authors. The emphasis is on the benefits of the didactic-methodical system laid down in the textbook. This is primarily an active/interactive cognitive, communicative and speech-thinking organization of learning, a textual basis for the study of the Ukrainian language.

Educational texts are aimed at the formation of all competence groups. The textbook presents the optimal organizational forms, methods and tools for the effective formation of key competencies, including working with text, dialogue, conversation, brainstorming, crowding (web, cluster, mental and semantic maps); six colored hats by Edward de Bono); role games, business games, reflexive, organizational and communicative games, project activity, mutual learning, random method, scribing, cinquain, essay, round table, discussion, public speech, public hearings, webinar, press conference, Internet conference; execution of situational, problematic, research, creative and other tasks; training, axiological (reflexive), and so on.

Keywords: Ukrainian language; textbook; upper secondary school pupils; basic vital (key) competencies.